

SZABÓ ÁGNES

STROMFELD AURÉL ÉS A HŰSZAS ÉVEK MAGYAR MUNKÁSMOZGALMA

Amikor 1919 júliusában Stromfeld Aurél lemondott a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének tisztjéről, nyilván nem gondolta végig, hogy milyen fordulatot vesz kapcsolata a magyarországi munkásmozgalommal, az a furcsa összetartozás, amely 1918 decemberében azon a bizonyos tiszti gyűlésen kezdődött.¹ A szálak, amelyek a magyar társadalmi progresszióhoz kötötték, elszakíthatatlanná váltak. Amikor 1919. augusztus 4-én, Haubrich oldalán Budapest határában részt vesz a burzsoá román hadsereg tábornokaival folytatott megbeszélésen és tanúja a szakszervezeti kormány valóságos bukásának, felteszi a kérdést: „Vajon ki fogja a káoszból, az összeomlásból ezt a szép, oly sokat szenvedett országot kivezetni?”² Töredékesen fennmaradt emlékirataiban, amelyek ebben az időben keletkeztek, igen nagy elismeréssel szól a magyarországi munkásmozgalom szervezettségéről, eltelik azonban két nehéz esztendő, amíg ő maga tevékenyen részt vállalhat a szocialista mozgalomban.

A fehérterror őt is sújtja, 1919 augusztus közepén Siófokon tartóztatják le. 1920 júliusában, egyidőben a népbiztos-perrel folynak a Stromfeld-per tárgyalásai, a két per külső körülményei azonosak, a vádlottakkal együtt mindkét alkalommal maga a Tanácsköztársaság, azaz amint azt Landler Jenő a „Proletár”-ban megjelent cikkében megfogalmazza,³ maga a történelem ül a vádlottak padján. A két per vádindítványai azonban különböznek. A népbiztos-perben a terhelő tanúk, Stromfeld esetében a felmentő tanúk kapják a nagyobb szólásszabadságot. A tendencia világos, a tehetséges törzstisztet az ellenforradalmi rendszer szeretné megnyerni magának. A tárgyalás érdekességét az adja, hogy a vádban szereplő terhelő adatokat a felsorakozott tanúk jónéhánya ellen is fel lehetne hozni.

A Tanácsköztársaság résztvevői ellen folyó büntető eljárásoknak természetesen nagy volt a sajtóvisszhangja. Figyelemmel kísérik a Stromfeld-per is, hiszen az ő magatartása és állásfoglalása a forradalmak hatásáról is eligazít. De míg a Népszava pl. a népbiztos-perről terjedelmesen tudósít, Stromfeld esetében elég tartózkodó. A kommunisták újságja, a Proletár is csak rövid cikkben emlékezik meg a tárgyalásról. S jöllehet a cikk írója, Pogány József hangsúlyozza, hogy meggyőződésbeli közösség nincs Stromfeld és a kommunisták között — ez az értékelés az utóbbi, a júliusi lemondással van összefüggésben —, a

¹ *Hetés Tibor*: Stromfeld Aurél. Budapest, 1967. 81. o.; *Weltner Jakab*: Forradalom, bolsevizmus, emigráció. Budapest, 1929. 93. o.

² *Független Szemle*. Kulturális havi folyóirat, II. évf. 1922. 289. o.; *Stromfeld Aurél*: Népköztársaság és Tanácsköztársaság Magyarországon.

³ *Proletár*, 1920. július 8. Történelem a vádlottak padján.

cikk rámutat a per leglényegesebb ellentmondására, hogy azok vádolják hazafiatsággal Stromfeldet, akiknek az a véleménye, hogy az adott helyzetben a belső ellenség nagyobb volt, mint a külső.⁴ A legmelegebb hangvételűek és egyben a leglényeglátóbbak a Böhm Vilmos tollából megjelenő cikkek. A volt hadügyminiszter, majd hadügyi népbiztos, azaz a volt főnök fogalmazza meg legjobban Stromfeld indítékait, amiért 1918 őszén a társadalmi progresszióhoz csatlakozott. „... A forradalom katonája volt ő és ezt még a vérbíróság előtt sem tagadta meg. Forradalmiságát a nacionalizmus is fűtötte... bebörtönözték őt, aki az igaz hazafiságot, a nép hazafiságát, a proletárok hazáját szembeszögezte a tőkés, az agráriusok, a feudálisok hazafiságnak nevezett tőkés- és nagybirtokvédelmével.”⁵ Valóban, Stromfeldet a haza iránti szeretete vitte a forradalom táborába és ez a hazafiság vitte őt tovább a társadalmi igazságtalanságok ellen vívott küzdelemben.

Ha összehasonlítjuk a népbiztos perben hozott ítéleteket a Stromfeldet sújtotta 2 év 9 hónap börtönbüntetéssel, ez utóbbi szinte csekélynek mondható. S ezt a börtönbüntetést sem töltötte ki teljesen. 1921. augusztus 25-én, a katonai elítéltekre vonatkozó amnesztia rendelet értelmében, de külön benyújtott kegyelmi kérvény alapján szabadult. Szabad volt, megkezdhette beilleszkedését a polgári életbe. Élete hátralevő esztendeit egyszerű munkásemberként élte. De politikai munkássága annak a Somogyi Aladár ezredesnek véleményét igazolta, aki 1920 végén aggályait fejezte ki Stromfeld szabadlábra helyezését illetően azzal az indokolással, hogy „nevezett egyénisége, eddig is tanúsított magatartása, kiváló szellemi képességei és energiái arra engednek következtetni, hogy tevékenységét ezután sem fogja beszüntetni és minden alkalmat fel fog használni az azokhoz való csatlakozásra, akik... a mai rend és nemzeti eszme ellen dolgoznak”.⁶

Szabadlára kerülése után különböző politikai csoportok tanúsítanak érdeklődést személye iránt. Felkeresik a rendszer konzervatív monarchista ellenzői éppenúgy, mint a liberális polgárság hívei. Ő maga jelentős irodalmi tevékenységet fejt ki. Írásai az ekkor újra induló Szocializmusban, majd az októbristák szerkesztésében megjelenő Független Szemlében láttak napvilágot. Írásai közül különösen a Független Szemle utódként Március néven kiadott folyóiratban 1923 elején megjelent cikke figyelemre méltó. Néhány héttel a Károlyi-perben hozott elmarasztaló ítélet után látott napvilágot. Ebben a „Hadihelyzet október végén” c. írásában Stromfeld a következőket állapítja meg: „Elfogulatlan és józan ember a Károlyi-kormány első cselekedeteiben kereshet és találhat hibákat. De semmiesetre sem fogja azokat az egyéneket, akik ilyen nehéz viszonyok között vették át a hatalmat, pellengérré állítani, még kevésbé »hazaárulóvá« ki-nevezni.”⁷ Stromfeld első politikai megnyilatkozásaiban éppen a Károlyi elleni kampány időszakában nyíltan vállalja a polgári demokratikus forradalmat. Állásfoglalása pikantériáját csak növeli, hogy a cikk megjelenésének időpontjában maga a szerző már kommunista szervezkedésben való részvétel gyanújával van letartóztatásban. 1923 februárjában a rendőrség lefogta a korábban külföldre távozott, majd onnan hazatért Csrepka Jánost, aki 1921 végétől kapcsolatban állott a KMP újjászervezésén dolgozó kommunista vezetőkkel. Stromfeldet a börtönből ismerte és 1922 elején találkozt hozott össze az ez időben a KMP újjászervezésén dolgozó Gerő Ernő és Stromfeld Aurél között. 1922 tavaszán a kommunista szervezkedésben résztvettek egy csoportját letartóztatták,

4 Uo. A Stromfeld-pör tárgyalásán.

5 Világosság, 1920. július 28. Stromfeld.

6 *Hetés Tibor*: i. m. 289. o.

7 Március, 1923. 11. o.

ezért további munkájukban a hazai vezetők nagyobb óvatosságra kényszerültek, így a kapcsolat Stromfeld és a KMP között megszakadt.⁸

Stromfeld és a kommunisták együttműködése a Csrepka-perben sem nyert bizonyítást.⁹ Az 1923 szeptemberében szerkesztett vádiratban még elsőrendű vádlottként szerepel, de novemberben már tizedrendű vádlottá lesz. Hathónapi vizsgálati fogság után szabadlábra kerül, majd felmentik.

A per ismét ráirányítja a munkások érdeklődését, Stromfeld a kihallgatások során határozottan szociáldemokratának vallja magát, de aláhúzza, hogy vállalja kommünbeli szerepét is. „Amit a kommün alatt vállaltam — jelenti ki a kihallgatás alkalmával —, azt kötelességből tettem. Tettem ezt minden ambíció nélkül, azzal a tudattal, hogy fel kell áldozni magam, mert gyermekkorom óta tudom, hogy az én életem nem az egyéné, hanem a közé.”¹⁰

1923 ősztől Stromfeld egyre gyakrabban fordul meg munkások körében. Kapcsolata a szociáldemokrata munkásokkal, a párt vezetőivel is szélesedik, az MSZDP tagjaként különböző csoportok tartanak igényt munkájára. Katonai könyvekről készít véleményt a szociáldemokrata párt parlamenti frakciója számára. Kapcsolatba kerül az 1924 tavaszán hazatért Madzsarral. Beszélgetéseket tervez Újpesten a Hajdu Henrik és Masszi Lajos szervezésében összehívott volt vöröskatonákkal. Neve mint előadóé egyre gyakrabban tűnik fel a szociáldemokrata párt kulturális rendezvényeiről szóló meghívókon. A szociáldemokrata párt XIV. választókerületének aktív tagja, majd elnöke, de amint a rendőrségi megfigyelésekből is megtudjuk, 1924 végén már gyakran feltűnik abban a Grádo kávéházban, amely a szociáldemokrata pártban szerveződő ellenzéki munkások gyülekező helye.

Politikai aktivizálódásának első időszaka egybeesik a szociáldemokrata párton belül megerősödő ellenzéki mozgalom kibontakozásával.

Stromfeld kiemelkedő tekintéllyel ugyan, de lényegében mint egyszerű köz-katonna kezdte meg munkáját a szociáldemokrata pártban. Egyszerű tagként történő „besorolása” teljesen érthető, hiszen a szociáldemokrata párt, amelynek hivatalos politikai vonalába a Tanácsköztársaság elítélése is beletartozott, nem kívánta vezetői körébe emelni azt az embert, aki nem tagadta meg sem októbert, sem márciust. Ugyanakkor első pere tíz évre megfosztotta a politikai jogok gyakorlásától. Politikai tevékenységének tehát objektív korlátai is voltak.

Hírneve, tekintélye, egyre ismertebbé váló politikai állásfoglalásai eleve az ellenzék táborába vitték. Az MSZDP 1924. évi kongresszusán, amikor az ellenzék zászlóbontása történt,¹¹ Stromfeld még nem szerepelt a küldöttek sorában. Népszerűségét azonban bizonyítja, hogy a pártvezetőség megválasztására vonatkozó ellenzéki javaslatban az ő neve is szerepel a listán. Steinherz Simon, amikor a jelölő bizottság nevében beterjeszti a vezető testületek névjegyzékét, a következőket jelenti ki: „Ezen a jelölő listán, illetve az ellenzéki listán rajta van Stromfeld Aurél elvtársunk neve is (éljenzés és taps). Stromfeld Aurél elvtársunk egyik közmegebecsülésnek örvendő tagja a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak, akit osztatlan szeretettel veszünk körül. Stromfeld Aurél elvtársunk azonban nem tagja ennek a kongresszusnak és miután e körülményénél fogva nincs módja felszólalni, megbízott engem azzal, hogy kijelentsem a kongresszus előtt, hogy nincs abban a helyzetben, hogy a jelöltséget elfogadhassa”.¹²

⁸ Lásd Szabó Ágnes: A Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezése 1919—1925. Budapest, 1970. 163. o.

⁹ Hetés Tibor: i. m. 299—300. o.

¹⁰ Párttörténeti Intézet (a továbbiakban — PI) Archívum, 614. f. 1/1923—4174.

¹¹ Lásd Liptai Ervinné: A Magyarországi Szocialista Munkáspárt 1925—1928. Budapest, 1971. 30—31. o.

¹² A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1924. december 20., 21., 22. napjain megtartott XXII. pártgyűlésének jegyzőkönyve. 210. o.

Politikai aktivitása és kapcsolata az ellenzékkel nyilvánvaló. Az MSZMP megalakításával azonban nem ért egyet, nem találjuk az új párt tagjai között. Politikai állásfoglalását az MSZMP egyik agitációs füzetéből ismerjük. Ebben a füzetben a szociáldemokrata pártban maradtokról az áll, hogy azért nem szakítottak a pártvezetőséggel, mert nem akarták „a munkások áldozatából épített pártot az árulók kezén hagyni”.¹³ Stromfeld a pártvezetőség opportunizmusára ellen az MSZDP sorain belül kívánt küzdeni.

Az MSZDP 1925 végén sorra kerülő kongresszusára jelentős változások mentek végbe a politikai helyzetben. Az 1924 tavaszán megtartott kongresszus idején a pártvezetőség egyfelől a kétségtelenül erősödő kormányzati rendszer munkásellenes támadásairól, másfelől az MSZDP parlamenti frakciójának küzdelmeiről, a szociáldemokraták régen vágyott parlamenti szerepléséről adhatott számot. Ezeknek az eredményeknek a felmutatásával nem volt nehéz az ellenzék támadásait visszaverni. 1925 végén azonban a frankhamisítás kipattanása keresztezte a Bethlen-kormány kül- és belpolitikai elképzeléseit, válságos helyzetbe hozta a kormányt. Az előző évben nyilvánosságra hozott paktum viszont megtépázta a szociáldemokrata pártvezetőség tekintélyét a munkásság körében és meglazította az ellenzéki polgári pártok és az MSZDP kapcsolatait. Nem volt azonban könnyű a forradalmi munkásmozgalom helyzete sem, mivel a kormány 1925 nyarán, megelégtelve az MSZMP sikereit, letartóztatta Vági Istvánt és néhány társát, majd 1925 őszén rendőrkézre került a KMP hazai vezetősége, amely a párt I. kongresszusa után igen határozott politikai direktívával kezdte meg itthoni munkáját.

Az MSZDP 1925. évi XXIII. kongresszusára benyújtott jelentések azt mutatják, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége a frankhamisítást a kormány pozícióinak további gyengítésére szerette volna felhasználni, azt remélte, hogy a liberális ellenzéki pártokkal való közös fellépései megfelelő nemzetközi támogatást is élveznek, liberálisabb kormányzati rendszer megteremtését eredményezhetik. Maga a szociáldemokrata pártvezetőség a szociáldemokrata emigráció felhasználásával közbenjárt a Szocialista Munkásinternacionálnál, hogy támogassa a nyugati szociáldemokraták körében a Bethlen megbuktatására irányuló törekvésüket.¹⁴ Az MSZDP a Bethlen—Peyer paktum nyilvánosságra kerülésével szükségtelennek tartotta az abban vállalt kötelezettségek figyelembevételét, a párt sajtójában megjelentek az októberi polgári demokráciát elismerő cikkek.

A szociáldemokrata parlamenti frakció nem jelent meg a háború áldozataira emlékére rendezett ünnepi ülésen 1925. október 31-én a képviselőházban. Az erről adott hírben viszont fontosnak tartotta a Népszavában kijelenteni: „A szociáldemokrata párt parlamenti csoportja nem mulaszthatja el... annak hangsúlyozását sem, hogy az októberi forradalom nemes, szabadságszerető, szabadság tisztelő eszméit és céljait Magyarország állami függetlenségét, a demokratikus népköztársaságot ma is magáénak vallja és az ország jövőjének érdekében szükségesnek tartja. Változtatlanul meg van győződve arról, hogy Október programja és célkitűzése a magyar nép boldogulását szolgálta és szolgálja”.¹⁵

13 Harcban. MSZMP agitációs füzet, 1. sz. Budapest, 1925. 13. o. 1925 végén a munkásellenzék követeléseit összefoglaló javaslatban a pártegység módzatainak megtárgyalására Stromfeld Aurél és dr. Arató Emil tesznek javaslatot. Legkésőbb nyolc héten belül, 1926. február 26-ra rendkívüli pártkongresszust javasolnak az MSZMP-vel való egyesülésre. (PI Archívum, 500. f. 2/376. ó. e.; 31. o.)

14 1926. február 22. Buchinger levélben ismerteti Friedrich Adlerral a frankhamisítással kapcsolatos kampányukat. Arra kéri Adlert, kövessen el az angol, a francia és a belga szocialistáknál mindent, hogy Bethlen Genfben lehetetlen helyzetbe kerüljön és megbukjon. Kunfi és Garami hasonló szellemben dolgozik. Buchinger Mónussal tartja a kapcsolatot. Február 24-én Adler közli Buchingerrel, hogy a levele tartalmáról tájékoztatta Hendersont, ő maga a belgákat értesítette. Sozialistische Arbeiter Internationale K VIII. 2843/1.

15 Népszava, 1925. október 31.

A forradalmi munkásmozgalomtól is szorítva a kongresszusi határozatok már tükrözik ezt a tendenciát. E határozatok között megtalálhatjuk a Habsburg restaurációs kísérletek elleni küzdelmet, a demokratikus népköztársaságért vívandó harcot, azzal a feltétellel, hogy „az államforma kérdésében csak a közszabadságok helyreállítása után elrendelendő népszavazás döntsön”.¹⁶

A kongresszus bizottságot küldött ki az 1903-ban elfogadott pártprogram módosítására és az agrárprogram kidolgozására. Elfogadta az MSZDP módosított szervezeti szabályzatát — a szervezeti szabályzat módosító bizottságának munkájában Stromfeld is részt vett. A módosítás hangsúlyozza a helyi szervezetek nagyobb politikai jelentőségét és bizonyos mértékben megnyirbálja a parlamenti frakció hatáskörét. Nem módosította politikáját a pártvezetőség a választójogi küzdelmet illetően, továbbá változatlanul vallotta a parlamenti harc primátusát a tömegmozgalmakkal szemben. Az ellenzék ezen a vonalon lendült támadásba, nagyrészt a szociáldemokrata emigráció eszmei befolyása alatt és a pártegység védelmének jegyében. Az első ellenzéki felszólalók egyike az a Bíró Dezső volt, aki 1923-ban tért haza az emigrációból, ahol a Garami szerkesztette Jövő c. lap kiadója volt. Felszólalásában a szociáldemokrata programban foglaltakhoz való hűséget hangsúlyozta, az októberi célkitűzésekért vívott harcot, és csak azokkal a polgári pártokkal való szövetséget, amelyek az októberi forradalom programját vállalják. Végül azt kéri, „mondja ki a pártgyűlés, hogy minden a kormánnyal létesített megállapodást, vagy megegyezést hatálytalannak tekint”.¹⁷ Stromfeld Aurél a Bíró Dezső által felvetett határozati javaslatokhoz csatlakozik. Felszólalásának lényege, ami őt valamennyi ellenzéki felszólalótól megkülönbözteti, hogy az októberért vívandó harcot nem állítja szembe márciussal, mint azt pl. felszólalásában Bíró is tette. Stromfeld, szemben Bíróval, a szociáldemokrata program teljesítésének lényegét kontórfalazás nélkül kifejti. Kijelenti: a kormányzatot nem lehet jobb belátásra bírni, a proletariátus harcának a rendszer megváltoztatására kell irányulnia, osztályharc alapján a kapitalizmussal szemben és ebben az osztályharcban a következő feladat az októberi vívmányok elérése.¹⁸ Stromfeld a proletariátus „lelki készségéről” is szót ejt, amelyen ő a szocializmus eszméinek elfogadását érti. A parlamenti kombinációkkal szemben a tömegek harcának megszervezését tartja alapvetően fontosnak.

Az 1926-os esztendő rácafolt a szociáldemokrata párt vezetőinek reményeire, a rendszer liberalizálása elérhető eredményeit illetően. A frankhamisítás, bár kínosan érintette a kormányt, végül annak, és mindenekfölött Bethlennek személyes győzelmével végződött. Az ellenzék a parlamenti vizsgáló bizottságban nem tudta bizonyítani a kormány bűnrészességét a pénzhamisításban, legfeljebb felelőtlenségét. 1926 első negyedét követően a kormány támadásba lendült. Betiltotta pl. a polgári ellenzék lapját, a Világot, megkezdődött a Rákosi-per, gyanús körülmények között elhalt Hír György, a frankhamisítás koronatanúja. Elmaradt a nemzetközi elítéltetés, a frankhamisítás nyomán felkavart nemzetközi bírálatokat a franciák asszisztálásával az angolok elsimították. A nemzetgyűlés 1926 novemberében elfogadta a felsőház felállításáról szóló törvényt és a választójogot leszűkítő, korábban elfogadott törvény érvényesítésével az év végére kiírta a választásokat.

Az 1926-os esztendő politikai küzdelmei nemcsak az uralkodó osztályok és az

16 A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1925. évi december hó 25., 26. és 27. napján Budapesten megtartott XXIII. pártgyűlésének jegyzőkönyve. 92. o. Ugyanakkor az októberért vívandó ellenzéki követeléseket Propper Sándor és Peyer Károly is visszaverte felszólalásában. Lásd Jegyzőkönyv, 156., 241. o.

17 Uo. 136. o.

18 Uo. 143. o.

ellenzék között, a dolgozók és a kizsákmányolók között folytak, hanem a munkásmozgalom reformista és forradalmi szárnya között is. Az MSZMP, miután kiheverte az 1925. évi letartóztatásokat, újabb lendületes munkába kezdett. A letartóztatott hazai kommunista vezetés helyébe újak jöttek Magyarországra: Szántó Zoltán, Lándor Béla, Révai József, Szerényi Sándor és mások. A párt Külföldi Bizottságában Kun Béla a Kominterntől kapott engedély alapján mintegy fél esztendő Bécsben és Berlinben tartózkodott.

A KMP Központi Bizottsága 1926 júniusában Kun és Landler által aláírt jelentésében tájékoztatta a Kominternt a kialakult új erőviszonyokról. Az MSZMP-ben jelentkező legális illúziókkal szemben, valamint az egységfrontpolitikára irányuló törekvések megerősítése érdekében más legális bázisok kiépítését is szorgalmazta és új alapra kívánta helyezni a szociáldemokrata pártban és a szakszervezetekben működő kommunisták munkáját. „A Magyarországi Szociáldemokrata Párton belüli frakció munka érdekében a Központi Bizottságban külön bizottságot szerveztünk. Meghatározott elvtársakat irányítottunk a különböző szociáldemokrata szervezetekbe. Tárgyalások vannak folyamatban egyes ellenzéki vezetőkkel. Júliusban külföldön megbeszélésekre kerül velük sor. Ezután a konferencia után fogjuk az ellenzéki vezetőséget megválasztani. Tekintettel a szociáldemokrata pártban jelentkező elégedetlenségre, számítani lehet rá, hogy vezetésükkel még a választások előtt újabb szakadás áll be. Egyelőre azonban nem törekszünk újabb szakításra.”¹⁹ A szociáldemokrata pártban végzendő munkára küldtek haza kommunistákat pl. Normai Ernőt, Veszely Lászlót és másokat.²⁰

A KMP vezetői júliusban nemcsak a hazai ellenzéki vezetőkkel terveztek megbeszéléseket, hanem a munkás-paraszt szövetség kiépítése érdekében fel kívánták használni Károlyi Mihályt is. 1926 június—júliusában érdekes találkozókra került sor. Kun Berlinben Károlyival tárgyalt.²¹ Júliusban Stromfeld találkozott Bécsben Kunnal és Landlerral. „Itt a múlt hét végén részletesen megtárgyaltuk a vezérkalapossal (ez volt Stromfeld egyik illegális neve) a szociáldemokrata ellenzék munkáját” — írta július 13-án Kun Béla Bécsből Szántó Bélának Moszkvába, aki Kun távollétében a Kominternnél a magyar pártot képviselte. „A vezérkalapos borzasztóan boldog volt amikor találkozott velem, én egy kicsit lepacifistáztam őt, mert mindig a lelkek forradalmasításáról beszél... meglehetősen nagy tekintélye van otthon a Vörös Hadseregbeli emlékek folytán, mindenben megállapodtam vele, az Öreg is (Landler) ott volt, összeszedik az ellenzéket. Az intéző bizottságba beveszik a mi képviselőnket, a bizottság titkára a mi képviselőnk lesz.”²² Július 26-án kelt levelében ismét ír Stromfelddel történt találkozásáról. „Itt járt a vezérkalapos és a magyar Kerenszkij (Károlyi). Különösen az elsőt, de a másodikkal is nagyon fontos megállapodásokat is kötöttünk”. Kun ismét felidézi a találkozó felemelő pillanatait „igen nagy meghatottsággal fogadott, vigyázállásban, nagyon boldog volt, és kijelentette, hogy a találkozóból nagyon sokat visz haza”. Kun értékeli is Stromfeldet, amikor megállapítja „bármilyen kitűnő katonai szervező, a párt, illetve az ellenzéki organizáció szervezésének szükségességét nehezen lehetett a fejébe verni”. Ugyanebből a levélből kiderül, hogy Kun túlságosan nagy hatást remél a Rákosi-per hazai visszhangjából, foglalkozik a gondolattal, hogy a kommunisták

19 PI Archívum, 500. f. 1/47. ó. e. 2—5. o.

20 PI Archívum, Veszely László, Normai Ernő visszaemlékezései, melyek egybehangzóan arról írnak, hogy Landler Jenő kifejezetten a szociáldemokrata párban végzendő ellenzéki munkára küldte őket haza.

21 *Hajdú Tibor*: Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Budapest, 1978. 405. o.

22 PI Archívum, 731. f. 14. ó. e. 40. o. Az 1926 októberében létrejött bizottság titkára Fürst Sándor lett.

kiléphetnek az illegalitásból és egy merész manőver kidolgozását helyezi kilátásba, mert úgy véli, hogy a perspektíva meg fog rövidülni.²³ Azaz, 1926 közepén ő még azt reméli, hogy a Bethlen-kormány nem tud kilábalni az év elején keletkezett válságból. Feltételezhető, hogy a Stromfeldről alkotott és előbb idézett nézetét az váltotta ki, hogy Stromfeld a hazai helyzet realisabb megítélésével ellentmondott neki.

Hazatérve Stromfeld aktívan dolgozott a kapott útmutatások alapján. Az egyes szociáldemokrata pártszervezetekben az ellenzék számszerű növekedését befolyásolta az MSZMP léte éppen úgy, mint a szociáldemokrata emigráció eszmei befolyása. Egy 1926 őszi keletkezett jelentés arra utal, hogy a 22 budapesti szociáldemokrata pártszervezetből mindössze az V., VI., VIII. és XIII. kerületben volt a kommunistáknak befolyásuk. Tartósan működő kommunista frakció a Stromfeld vezette XIV. pártszervezetben dolgozott. Viszont azokban az alapszervezetekben, amelyekben a szociáldemokrata emigrációnak, mindenekelőtt a Kunfi—Böhm csoportnak volt befolyása, Stromfeld személy szerint ott is közretetnek és megbecsülésnek örvendett.²⁴

Népszerűsége ellenére, a Bécsben kapott direktívákat nem sikerült maradék nélkül megvalósítania. Késlekedett pl. az ellenzéki bizottság létrehozásával, erre csak 1926 októberében került sor. Az egyes szakszervezetek, mindenekelőtt a bányászok ellenzéki csoportjainak tevékenységére a szociáldemokrata pártvezetőség is felfigyel. „Tudnod kell — írja Peyer egy bécsi szociáldemokrata barátjának — Stromfeld körül van egy pár ember, akik minden szakszervezetbe be akarnak furakodni, hogy ott maguknak híveket szerezzenek.”²⁵

1926 őszi kibontakozott Bethlen azon törekvése, hogy visszaszorítsa ellenzékét, és politikai koncepcióját egyértelműen érvényesítse. A Népszava augusztustól megjelenő számaiban regisztrálták mindazokat a támadásokat, kirohanásokat, amelyeket a kormány egyes tagjai, egyes miniszterek — Klebelsberg, Vass és mások — a szociáldemokrata munkásmozgalom ellen indítottak. De a szociáldemokrata pártra nemcsak a kormány nyomása nehezedett, nemcsak olyan politikai kudarcok érték, mint pl. az 1926 szeptemberi budapesti polgármesteri választások, hanem csökkent befolyása a munkásság körében is, a pártvezetőség munkáját bírálta az emigráció. Bizonyos ellentétek jelei mutatkoztak a pártvezetésben. A peyeri vezetéssel szemben Weltner, valamint Büchler—Mónus eltérő vezetési koncepciójának körvonalai bontakoztak ki.

A szociáldemokrata pártvezetőség, hogy rendezze sorait, tisztázza belpolitikai helyzetét, 1926. szeptember 18-án összehívta a következő hónap utolsó napjára soron következő, XXIV. pártkongresszusát.²⁶ A szociáldemokrata kongresszus híre váratlanul érte a kommunistákat, de azonnal hozzákezdtek a szociáldemokrata párton belüli ellenzék felkészítéséhez. Kun Béla szeptember 25-én kelt levelében kifejti, hogy az ellenzék még elég szervezetlen, ezért a kongresszuson nem fog tudni szakítást elérni, de hogy munkájukat meghatározza, kifejti elképzelését, útmutatást is ad az ellenzék számára. Szerinte a pártvezetést három vonalon kell támaszítani: 1. a köztársaság kérdésében; 2. a földkérdésben; 3. a pártdemokráciával és a korrupcióval kapcsolatosan.²⁷ Kun azt reméli, hogy alkalma lesz Stromfelddel alaposan megtárgyalni az ügyet, és az idő rövidsége ellenére írásos anyag elkészítésével biztosítani tudják az ellenzék átgondolt fellépését. Szeptember 28-án értesíti a hazai Titkárságot, hogy Bécsbe kérték Kalapost

23 PI Archívum, 731. f. 14. ó. e. 53. o.

24 PI Archívum, 500. f. 2/895. ó. e. 6. o.

25 Peyer Károly levele, 1926. szeptember 30. A Munkásmozgalmi Múzeum tulajdona.

26 Népszava, 1926. szeptember 28.

27 PI Archívum, 500. f. 2/96. ó. e. 100. o.

(Stromfeld elég gyakran használt illegális neve), egyúttal kéri a hazai pártvezetőket, hogy figyeljék a szociáldemokrata kongresszusi előkészületek jegyében folyó küldöttválasztások eredményeit és próbálják Stromfeldet az ellenzék szervezettebb összefogására ösztönözni.²⁸

A szociáldemokrata pártkongresszus előestéjén feszültség keletkezett Stromfeld és a hazai kommunista pártvezetőség között. A feszültséget kiváltó ok abból származott, hogy Stromfeld változatlanul a szociáldemokrata párton belüli ellenzékiesség álláspontján állott, a szociáldemokrata párt egységének megtartásán fáradozott. Erről tárgyalt Weissshaus Aladárral, aki viszont Mónussal folytatott eszmecserét a szociáldemokrata párttal való egység, majd esetleges viszázatérés feltételeiről.²⁹

A Stromfeld és Weissshaus közötti tárgyalások keresztettkék a KMP KB szeptemberi határozatát, amelynek értelmében Weissshaut kizárták³⁰ a KMP-ből. Folyamatban volt az MSZMP vezetéséből való eltávolítása is. Minderről Stromfeld, figyelembe véve a pártfegyelem kötelmeit, nyilván csak később értesült.

Stromfeld nem ismerte a KMP KB szeptemberi plénumának határozatát a köztársasági kampányról. Értetlenül állott vele szemben, de nemcsak az információ hiánya miatt. A köztársaság követelése abban a formában, amint azt a KMP KB szeptemberi plénuma Kun Béla tézisei alapján megfogalmazta, nem szerepelt a júliusban folytatott megbeszéléseken.

Kétségtelen, hogy a KMP az MSZMP tömegbázisát, szövetségi körét kívánta az új jelszó kiadásával kibővíteni, de sok, a demokratikus köztársaság értelmezését illető kérdés nem volt még világos ebben az időszakban. Stromfeld a népszavazás útján a köztársaságért jelszót időszerűtlennek és a tömegek mozgósítására alkalmatlannak ítélte. Az új jelszó elfogadásában nyilván az is zavarta, hogy azt már, Peyer megfogalmazásában, az 1925-ös MSZDP-kongresszuson is hallhatta. A demokratikus köztársaság jelszavát korábban pedig a kommunisták, mint kunfista irányzatot, elvetették. Ezért nem szerepeltette abban a határozati javaslatában sem, amelyet a szociáldemokrata párt egyes kerületeiben a kongresszust előkészítő összejöveteleken az ellenzék terjesztett be.

Vonakodása türelmetlenséget váltott ki a hazai kommunista pártvezetőség-ből. Ismételten arra kéri Kun Bélát, hogy hívja fel Bécsbe és beszéljen vele. Kun emiatt elhalasztja visszautazását a Szovjetunióba, ugyanakkor türelemre és megértésre inti Szántó Zoltánt, arra kéri, hogy ő és ne mások tárgyaljanak Stromfelddel. Legyenek türelemmel iránta, mert Stromfeldre a mozgalomnak szüksége van.³¹ A Stromfeld által szövegezett határozati javaslat „az árlparlamentarizmussal kendőzött diktatúra” megbuktatását tartja fontosnak, a munkások és földműves proletárok közös harci fellépése révén. Ezt a történelmi feladatot akarja a szociáldemokrata párttal megértetni. „Az opportunítás és megalkuvás helyébe” áldozatos és következetes osztályharcot követel. De a „munkásmozgalom egységének helyreállításával”. Tömegmozgalommal támogatott parlamenti küzdelmet, önálló szocialista politikát, földreformot és pártdemokráciát. Vagyis a köztársaság jelszaván kívül a KMP által az ellenzék számára meghatározott direktívát követi.³²

Mivel Stromfeld az MSZDP kongresszus előtt már nem megy fel Bécsbe, ezért a pártvezetőség levélben írja meg véleményét a Stromfeld által megszövegezett ellenzéki deklarációról. Az 1926. október 13-án kelt levélben ezt olvashatjuk:

28 PI Archívum, 500. f. 2/102. ó. e. 11. o.

29 PI Archívum, 500. f. 2/100. ó. e. 9–10. o.

30 Weissshaus Aladár kizárására vonatkozólag lásd *Liptai Ervinné*: i. m. 165. o.

31 PI Archívum, 500. f. 2/102. ó. e.

32 PI Archívum, 500. f. 2/717. ó. e. 3–4. o.

„Kedves Barátunk! Arra való tekintettel, hogy nem sikerült személyesen találkoznunk, minthogy az úgy sürgős, ezt a kellemetlen és a személyes érintkezést nem pótló utat és módot választjuk — mellékeljük azt a tervezetet, amelyet mi a pártkongresszus ön által vezetett ellenzékieknek deklarációjaként ajánljuk elfogadásra. Kezeink között van egy »az álpármentarizmussal kendőzött diktatúra« kezdetű, »beleértve a képviselő tisztségeket« végű nyilatkozattervezete, amely úgy jutott hozzánk, mint az önök javaslata a pártszervezetekhez. Engedje meg, hogy erre vonatkozóan véleményünket barátságosan közölhessük. Mielőtt ezt megtennénk, közöljük, hogy a legutóbbi megbeszélés óta (1926 július) pártunk a magyarországi gazdasági és politikai helyzet alapos és minden oldalú megtárgyalása (1926. szeptemberi plénum) után a Központi Bizottság teljes ülésén határozatokat hozott arra vonatkozóan, hogy a főrendiházi javaslattal a legitimisták folyton élénkülő tevékenységével kapcsolatban, arra való tekintettel, hogy a demokratikus jogfoszlányokért való küzdelem, annak parlamentáris formája éppúgy, mint a Weissshaus által improvizált küldöttség az egyesülési szabadság kérdésében egyaránt opportunistusba fulladtak, a Központi Bizottság az ide mellékelte tézisekben rögzítette le a maga álláspontját, melynek lényege az, hogy a párt minden út, mód és eszköz felhasználásával kiadja az akciójelszót az államforma kérdésében való népszavazás követelése iránt s agitációjának jelszavául Magyarországnak köztársaságá nyilvánítását tűzi ki.”³³

A továbbiakban a levél elemzi a rendszert, megmagyarázza, hogy a köztársaságért vívott küzdelem nem stratégiai, csak taktikai jelszó. Néhány kisebb kritikai észrevételt is tesz Stromfeld deklarációjára.

1926. október 31-én megkezdte munkáját az MSZDP kongresszusa. A pártvezetőség, valamint a parlamenti frakció jelentése részletesen foglalkozik a politikai változásokkal, azokkal a kérdésekkel, amelyekben a szociáldemokrata párt a rendszerrel szemben állott. Az elemzések kitérnek a polgári pártokkal való együtt haladás nehézségeire, a Blokk felbomlásának okaira. A parlamenti frakció jelentésében az olvasható: „Minden köteléktől fölszabadultan, a polgári pártokkal való együttes küzdelemből természetesen ránkharuló taktikai szempontok mérlegelésétől mentesen lehetővé válik számunkra, hogy a szociáldemokrata politikát minden területen tisztán és erőteljesen kifejezésre juttassuk; a legitimista propagandával és a restaurációs törekvésekkel szembeállítsuk az új októberi programját: a demokratikus köztársaságért való harcot. Ez a harc a nemzetgyűlésen nem járt sikerrel. A nemzetgyűlésen kívüli erőknél is meg kell mozdulniuk; az ország népének is harci frontba kell sorakoznia abból a célból, hogy a nemzetgyűlésen való harcunk már előfeltételeiben is kedvezőbb hadállásban legyen folytatható és azzal az eredménnyel járjon, hogy Magyarország demokratizálására vezető utat szabadabbá tegyük”.³⁴ A kérdés ilyen fellelése a Garami által kifejtett kritika megszívlelésére utal, és arra, hogy a szociáldemokrata párt vezetőségén belül keresték az új politikai kibontakozás lehetőségeit. Ezért kereste Mónus a kapcsolatot az MSZMP-vel is. Ezért mutatott hajlandóságot a szociáldemokrata pártvezetés arra, hogy az együttműködés feltételeiről tárgyaljon az MSZMP-vel. Úgy tűnik — a KÜB és a hazai Titkárság között folyó levelezés arra utal —, hogy kb. a kongresszussal egyidőben folynak a két pártvezetőség tárgyalásai, így az egységfront kérdése még nyitott, és nyilván Stromfeld sem ismeri kimenetelét.

³³ PI Archivum, 500. f. 2/102. 6. e. A levél nincsen aláírva, stílusa Kun szerzősége utal, más levelekben viszont utalás történik arra, hogy Landler írta Stromfeldnek. De Landler ebben az időben szanatóriumban van és csak közvetve vesz részt a munkában.

³⁴ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1926. október 31. és 2. napján Budapesten megtartott XXIV. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest, 1926. 60. o.

A kongresszuson a vitában Stromfeld elsőnek kért szót és örömmel üdvözölte, hogy megszűnt a polgári pártokkal való blokk, valamint azt a tényt, hogy a pártvezetőség a legitimisták propagandájával szemben az új október programját állítja szembe. Ellentétben Farkas István előadói beszédével, amely a rendszer szüklátókörűségére utal, Stromfeld nagyon világosan rámutat az uralkodó osztályok koncepciózus politikájára, amelyet parlamenti harcok köntösébe öltöztet, holott itt álparlamenti rendszerről van szó, amelynek jelentőségét a szociáldemokrata pártnak nem szabadna túlbecsülnie. A parlamenti küzdelem mellett az ipari és földműves proletariátus közös harcának megszervezését, tömegmozgalmakat, egészséges földreformért való küzdelmet ajánl, amelyet az általa fogalmazott határozati javaslatban nyújt át.³⁵ A benyújtott írásban nem szerepel a köztársaságnak az MSZMP által hirdetett követelése, jöllehet Stromfeldhez eljutott az idézett levél, hiszen a levélben foglalt kisebb kritikai észrevételeket érvényesítette is.

Álláspontját nem tartjuk elítélendőnek. Elismerve az MSZMP tevékenységének feltétlen helyességét, úgy látjuk, hogy a KMP, eltérve a júniusi álláspontjától — és ez elsősorban a hazai vezetőkre jellemző — a szociáldemokrata párton belül, az ellenzék szerepét illetően, taktikájában túlságosan MSZMP-centrikussá vált. Egy nem ugyanazt hangoztató ellenzék az MSZDP-n belül az MSZMP által javasolt egységfront-taktikának jobb szolgálatot tehetett volna.

A kongresszus befejezésének másnapján a KMP Külföldi Bizottsága újabb levelet ír a hazai Titkárságnak, hogy ne ejtsék Stromfeldet. „Érthető — írják —, hogy a vezérkalappal szemben kifogásokat hangoztatnak, de nem szabad túlhajtani a dolgot és soha sem figyelmen kívül hagyni, hogy Pistáékkal (Vágiról van szó), is milyen nehezen ment a dolog, és hogy a vezérkalapos a vereség dacára is pozíció marad.”³⁶ A választásokra készülve Stromfeldre és az ellenzékre az MSZDP-n belül feltétlenül szükség volt. Engedve a hazaiak elképzeléseinek, Landler beleegyezett, hogy Stromfeldet és néhány társát az MSZDP-ből való kilépésre felszólítsák, de amikor ez a terv Stromfeld ellenállásán hajótörést szenvedett, a hazaiak elfogadták a KÜB útmutatásait. A hazai Titkárság megbízásából Révai közvetlenül tárgyalt Stromfelddel, majd az utóbbi részt vett a hazai pártvezetés pesthidegkúti összejövetelén. Itt megbeszélték, hogy a továbbiakban Vági és Stromfeld között állandósul a kapcsolat és Stromfeld vezetésével a szociáldemokrata párton belüli ellenzék támogatja az MSZMP politikáját. „Tömeghangulat az egység mellett és tömeghangulat akcióprogramunk centrális parolája iránt, ezt érhetik el baráti köreink Wolff úrék szervezeteiben (a »baráti köreinkben« alatt az MSZMP-t, »Wolff úrék szervezetein« — Farkas párttitkárról elnevezve — az MSZDP-t értik).”³⁷

Az MSZMP további fejlődését és a szociáldemokrata ellenzékkel való együttműködését megakasztja az 1927 eleji letartóztatás-sorozat. Az MSZMP egyre nehezebb körülményei miatt Stromfeld és a szociáldemokrata párton belüli ellenzéki mozgalom jelentősége tovább növekszik. A kommunista mozgalom működési területe az elkövetkezendő időszakban a legális munkásszervezetekbe tevődik át. Ebből a munkából Stromfeld igen lelkiismeretesen, sok odaadással és nagyon eredményesen veszi ki részét. Munkája az eszperantisták körében is kiemelkedő, számos sikeres rendezvényük előadója, 1927 tavaszán már a budapesti magántisztviselők eszperantista csoportjának elnöke. Ebben a minőségében is rendszeresen tart több száz főnyi közönség előtt előadásokat szocialista té-

35 I. m. MSZDP kongresszusi jegyzőkönyv. Stromfeld felszólalása, 123–130. o. Határozati javaslat, 99. o.

36 PI Archívum, 500. f. 2/102. 6. e. 136. o.

37 Uo. 43–44. o.

máról.³⁸ Innen, ebből a szervezetből verbuválódott, amint azt az egykori titkosrendőrségi jelentés is közli, „a Stromfeld által szervezett børsapkás tagság (Rendező Gárda) tagjainak egy része”.

1927-ben megnövekszik annak a szervező politikai munkának a jelentősége, amit Stromfeld Aurél a szociáldemokrata párt Rendező Gárdája élén fejt ki. Az osztrák Schutzbund tevékenységét tanulmányozza a katonai kiképzésű munkásmilícia létrehozására. Mivel 1926 júliusában, mint tudjuk, Ausztriában tartózkodott, nyilván ő is részt vett a Schutzbund július 11-én megtartott nagy nyári sportünnepségén, amelyen Európa valamennyi szociáldemokrata pártja képviseltette magát, és ahol a fasiszmus elleni küzdelem kérdéseit is megbeszélték. A hivatalos tárgyalásokon Stromfeld nyilván nem volt jelen, de találkozott volt katonatársával, Theodor Körnerrel, aki ekkor a Schutzbund élén állt. A tőle szerzett tapasztalatok alapján, természetesen a magyarországi viszonyok sokkal korlátozottabb lehetőségei között, építette ki a Rendező Gárdát. A Rendező Gárda tagjai többségükben a szociáldemokrata ellenzékhez tartoztak, ahhoz az ellenzékhez, amely egyre inkább a kommunisták befolyása alatt állt. Stromfeld katonai előképzettsége a Rendező Gárda elméleti és gyakorlati irányításának magas színvonalát biztosította. Munkáját 1927. október 10-én bekövetkezett tragikus halála derékba törte. Halálával a magyar forradalmi munkásmozgalmat nagy veszteség érte, hisz személyében olyan ember állt az ellenzéki munkásmozgalmak élén, aki igaz hazaszeretettel vállalta a magyar forradalmi munkásmozgalmak októberi és márciusi hagyományait, akinek a proletár haza érdekében kifejtett katonai tevékenysége széles dolgozó rétegek körében keltett tiszteletet a forradalmi munkásmozgalmak iránt.

Posztumusz munkájában (Készül az új háború!) leleplezi az imperialista háborút. E munka jelentős elméleti fejlődéséről éppen úgy számot ad, mint mély felelősségérzetéről.

„A kötelességparancsolta érzésen fölül jogom van ezt a füzetet kiadni, mert a világháború előtt, sajnos, magam is ott voltam abban a konyhában, ahol a háborút előkészítették. A világháborút olyan helyeken küzdöttem végig, amelyeken a háború egész rettenetességét annyira meg kellett ismernem, mint kevés más egyénnek és azóta nemcsak meggyőződésből, hanem mintegy vezeklésképpen, minden gondolatom arra irányul, hogy a dolgozó emberiség — és első sorban a dolgozó magyar nép — amellyel együtt küzdöttem és amelyet annyit láttam szenvedni — ezen küzdelmekért és szenvedésekért ellenszolgáltatást kapjon és további szenvedésektől ment maradjon” — írja előszavában.

A kivezető utat pedig kötete utolsó mondataiban így jelöli meg: „És nem is lesz többé háború, ha a munkásosztály, ha a nép nagy tömegei nem akarják, ha küzdenek lankadatlanul, rendíthetetlenül a szocializmusért, ha harcolnak a háború ellen.”³⁹

³⁸ Stromfeldnek az eszperantisták körében végzett munkájáról szóló részt Barna Zoltán kollégám szíves közlése alapján írom.

³⁹ *Stromfeld Aurél: Készül az új háború!* Budapest, 1928. 13., 64. o.